

Stock.xchng www.sxc.hu image id 336518

En topopoetisk skitsering

Sten Pultz Moslund

Et stigende antal forskere er i dag begyndt at give udtryk for deres bekymring omkring det kartesianske verdenssyn, som de hævder har domineret de humanistiske videnskaber siden den filosofiske modernitet. Som Hans Ulrich Gumbrecht opsummerer kritikken har ”det kartesianske motiv” – jeg tænker derfor er jeg – ”elimineret kroppen som en del af den menneskelige selvforståelse” (2009: 232).¹ Stedsfilosoffen Edward Casey bemærker, at vi siden Kant er blevet efterladt med en epistemologisk skepticisme, der har opløst ”hele den ydre verden til noget mentalt”; vi har set os selv som indfanget i vores sinds domæne, hvorfra vi aldrig kan erfare, kende eller forstå ”tingen selv” – alt hvad vi har er repræsentationer af verden (2002: 242, 243).

Gumbrecht peger på, at vor tids globaliseringsstudier, der domineres af det kartesianske verdenssyn udelukkende interesserer sig for vores tiltagende uafhængighed af den fysiske verden og fysiske steder – historien om hvordan overførsler af information nu er fuldstændigt uafhængige af ”specifikke fysiske steder” (2009: 238), og hvordan vores ”kropslige

¹ Alle oversættelser er mine egne, med undtagelse af Heidegger.

position” er ”blevet helt og aldeles irrelevant for [vores] hjerners aktiviteter” (*ibid.*: 234). Vi er ved at udvikle et ”mere eller mindre ‘digitalt’ forhold til den materielle verden” (*ibid.*: 234). Eller som Nigel Thrift udtrykker det: ”nærhed” er blevet erstattet af ”distribution” som vor tids ”ledende metafor og ambition” (2006: 22, 145).

Dette synes også at gælde inden for de mest populære læsninger af litteratur i globaliseringens tidsalder. Postkoloniale litteraturstudier er ved at forvandle sig til migrationslitteratur, hvor de centrale litterære paradigmer længe har kredset om global transkulturalisme, dislokation, rodløshed, mobilitet og fluksus. Sted, hvis det overhovedet bemærkes, er noget man bevæger sig igennem eller ses som håbløst viklet ind i røddernes undertrykkende diskurs – den postkoloniale helt/inde har overvundet tyngdekraften og hører til alle steder og ingen steder. Og den komparative litteraturvidenskab er ved at forvandle sig til verdenslitteratur, hvor hovedtendensen indtil videre har været at tilstræbe læsninger ud fra globale eller kosmopolitiske perspektiver, der er frigjort fra enkelthederne forbundet til det specifikke sted. Ifølge David Damrosch fordrer verdenslitteraturen, at værkerne rejser ud i verden, væk fra den kulturelle eller stedlige kontekst, de måtte være udsprunget af (2003: 24, 287, 300). Verdenslitteraturen som læsningmodus er en ”form for distanceret engagement”, og kun de værker som lettest lader sig aflokalisere vil opnå ”et succesrigt liv som verdenslitteratur”: værker som ikke er nedsunket i ”regional realisme”, og hvis ”kulturelle forudsætninger” er let oversættelige eller helt undværlige (2003: 4, 281, 289, 217). Både postkolonialismen og verdenslitteratur er også legemløse i den forstand, at de siden deres begyndelse næsten udelukkende har beskæftiget sig med litteratur som et diskursivt og meningsbærende, snarere end et sanseligt fænomen – altid optaget af fortolkninger af tekstens politiske udsagn og spørgsmål om magtrelationer eller nødvendigheden af indholdets oversættelighed.

Men krop og sted, det lokale og sansningen af den fysiske verden har altid været af afgørende betydning for det levede liv og menneskets selvforståelse og er det fortsat, også i litteraturen – selv i den globaliserede virkelighed. Som Gumbrecht bemærker, bliver betydningen af det nære og det fysiske blot endnu mere tydeligt, desto mere det ignoreres eller udelades fra vores forestillinger om verden og dens tekster (2009: 232). Dette forklarer måske den ”stedlige vending”, der er i gang i litteraturen i disse år – ”vi længes efter sprog, som åbner op og som er formet af de specifikke steder, som vi kalder vores egne” (Gumbrecht, 2009: 240). Som et svar på tidsånden skitserer denne artikel en teoretisk tilgang til litteratur - en slags topolingvistisk eller, rettere, topopoetisk læsemodus – som tilstræber at genoplive de fysiske og stedlige dimensioner i litteraturen.

Stedets tyngde

For at genvinde steder i litteraturen fra deres glemsel eller deres reduktion til undværlige baggrunde for tekstens handling eller politik, har vi brug for læsninger, der påskønner stedets tyngde i et værk. De teoridannelser som jeg ser samle sig omkring en topopoetisk læsning bevæger sig i den henseende væk fra en udelukkende meningsbaseret og hen imod en kropsbaseret læsning af litteratur, hvor sted vokser ud fra teksten eller historien og bliver nærværende igennem en tæt forbindelse mellem sprog og fysisk sansning. Først og fremmest bevæger en topopoetisk læsning sig væk fra sproget som en *gengivelse* eller *repræsentation* af den fysiske virkelighed til en filosofi om sprog som direkte *frembringelse* af den fysiske virkelighed, som *fremstilling* i ordets stærkeste forstand: sproget stiller virkeligheden frem for os, bringer den sanseligt tæt på os. Dette er målet for Gumbrecht, når han opfordrer os til at supplere vores søgen efter tekstens budskab, dens ”betydningseffekt”, med en søgen efter dens ”præcenseffekt” eller ”tilstedeværelseseffekt”; altså den oplevelse af tingene som præsentere eller absolut tilstedeværende, som et kunstnerisk sprog er i stand til at producere, eller frembringe. ”Tilstedeværelseseffekten appellerer udelukkende til

sanserne” (2004: xv): sprog kan røre os fysisk på samme måde som vi kan føle os ramt af et stykke musik (*ibid.*: 97). Gilles Deleuze siger ligeledes om tegnet, at det altid har en betydning eller bærer en mening, men at det også altid har en effekt, en ”sanse-effekt” (1993: 138). Ifølge Deleuze opstår de mest givende læsninger, når ord hører op med at betyde noget eller være meningsbærende eller at stå i stedet for noget andet, og i stedet – på stedet – forvandler sig til rene, intense sanse-effekter (se 1993: 141; 1975: 21-3). Heidegger er en af forløberne for disse tanker. Han taler om sprog som en navngivning: ord navngiver eller ”nævner” verden. Dette indebærer ikke en diskursiv reduktion eller appropriering af verden, men en direkte påkaldelse af verden, af dens fysikalitet: ”Idet sproget for første gang nævner det værende, bringer en sådan nævnen det værende til orde og får det til at komme til syne” – sproget kalder det værende frem i et sanseligt nærvær (1935: 83, 30). Når ord fremstår, ”uformidlede”, som ”fornemmelserne af det farvede, tonede, ru og hårde rykker tingene helt bogstaveligt ind i livet på os” (*ibid.*: 30). Man kan også med lidt andre ord sige, at ord, fordi de stiller tingene frem i et sanseligt nærvær, opleves på et pre-lingvistisk eller pre-konceptuelt kropsligt plan, beslægtet med den måde, hvorpå vi oplever tingen selv (se f.eks. Machon, 2009: 5, 6; Feldman, 2006: 218, 68-70; Lakoff and Johnson, 2003: 256). Derfor begynder ordet hos Heidegger aldrig som denotation men som et et ”spring”, og fordi vores sansninger er åbne, komplekse, omskiftelige og uafsluttede, holder sproget, ligesom værket, ”verdens åbne åbent” (*ibid.*: 52). Ifølge Heidegger sker medieringer kun efterfølgende, når sociale, kulturelle eller diskursive brug af ord begynder at dirigere og kanalisere vores oplevelser (når vi f.eks. ikke blot *hører* en lyd længere, men begynder at *lytte* til lyden – at analysere, fortolke, reducere den, passe den ind i etablerede forståelsesrammer).

Nærhedslæsning

Heidegger omtaler den kulturelle mediering og dagligdags, formåls- og meningsbaserede brug af sprog som ”verden”. Det oprindelige kald i sproget, dets frembringelse af det fysiske, kropslige og sanselige, sammenfatter han som ”jorden”, og jorden ligger tavst begravet under den medierede overflade (tænk på hvordan vi konstant overser betydningen af den kropslige sansning, fordi sansning er tavs eller usynlig og ikke kræver nogen anstrengelse). Heidegger taler i samme øjemed om vores menings- og formålscentrerede hverdagsprog som et glemt eller opbrugt digt, hvorfra der næsten ikke genlyder noget kald længere (se 1950: 205). Men det litterære og poetiske sprog er i stand til at genkalde jorden: Poesi ”opstiller en verden og stiller jorden frem” – den afdækker ”jordens tavse tilråb”, de umiddelbare, fysiske dimensioner i alting (1935: 57, 39). Hos Heidegger begynder og ender alting i sidste ende med jorden: enhvert værk, enhver verden eller kultur grunder sig på jorden (*ibid.*: 57), og derfor kan kulturelle medieringer sagtens være udgangspunktet for en sans-baseret frembringelse af jorden, eller afdækning af Væren. Og dette er lige præcist, hvad der foregår i en topopoetisk tilgang til litteratur: den er en påskønnelse af, hvordan kunst som et kulturelt værk ”åbner...en verden og stiller den...tilbage på jorden” (*ibid.*: 50); den går efter alle de steder, hvor jorden stikker op gennem verden.

En topopoetisk læsning er ikke en distanceret læsning, men en nærhedslæsning og nærheden består i den sanselige nærhed i oplevelsen af litteraturens steder, når de frembringes af eller fremspringer igennem sprog som en synæstetisk oplevelse af lyd, syn, taktilitet, lugt, smag, bevægelse, farve, temperatur, osv. Casey bemærker, at det perceptuelle skift fra gengivelse til frembringelse af sted i kunst har stor effekt på læseoplevelsen. Så snart et tegn igangsætter sanseapparatet eller beskuerens ”imaginære krop”, holder værket op med at stå i stedet for stedet og kommer til at *stå i stedet*. Værkets landskab åbner sig for os – foran os, bag os, over os og under os – vi *inddrages* og engageres med hele kroppen (2002: 29, 261). Dette sker typisk, når man dvæler ved værkets leksikon, ved ord som direkte fremkalder steder, som stedsnavne, navne på planter og

dyr, geografiske og topografiske kendetegn, klimatiske referencer og vejrfænomener. Tekstens leksikon udgør en kondensering af energi, eller sans-effekter, der frigives i læseoplevelsen. Således læses Patrick Whites australske roman *Voss* (1957) med hele kroppen, hvor man ser, mærker, hører græssets skarpe, tørre suk, når den varme vind stryger sig hen langs jorden. Man sanser den afsvedne gule farve og de røde sten, den varme, okkerfarvede jord, under den dybblå himmel - og støvet der hvirvles ned i halsen. Den topopoetiske læsning af sådan en roman bliver sig kropsligt bevidst om, hvordan elementer som jord, vind, vand, lys udfylder sproget i værket, som de udfylder et hvilket som helst fysisk sted.

Topopoetik

Den topopoetiske læsning undersøger også, hvordan sproget bøjes figurativt alt efter, hvordan elementerne former sig lokalt. I Wilson Harris' guyanske jungle synes jorden at rejse sig op i luften i et grønt og svampet møde med træernes løvhang. Natten er *metallisk* – udfyldt af den blanke skærende lyd af tusinder af insekter, og de stærkgrønne blade fremstår hårde og sølvhvide i månens lys (1960: 42; 1964: 96). Topopoesien registrerer, hvordan stedet påvirker sproget og vores kropslige reception af sproget, f.eks. hvordan et simpelt navneord som "træ" automatisk sanses vidt forskelligt alt efter, hvor historien foregår - på Fyn eller på den afrikanske savanne eller i Canada. Hele tekstens sprog kan således opleves som påvirket af tekstens stedsmarkørere, og det er på den måde, at læsningen indeholder en fysisk indlevelse i sted (hvilket i sidste ende også er betingelsen for den komplekse erfaring af, hvordan kulturer ikke blot er arbitrære konstruktioner eller produkter af menneskelige relationer, men i høj grad formes af interaktionen med steders materialitet). I en topopoetisk læsning vil læserens imaginære krop tilbagekalde distancen og nå igennem til litteraturens lokalisering (se Heidegger, 1951: 156). Dette er muligt selv i et standardiseret sprog

eller et oversat sprog, på samme måde som uoversatte rester af stedsspecifikke sprog – aborigine sprog, eller dialekter og sprogvarianter – automatisk tynger læsningen mod stedsspecifikke oplevelser af verden, f.eks. som *veld*, *karoo*, *khoisan*, *fynbos* og *donga* leder mod steder i Sydafrika. Kalahariafsnittet i J. M. Coetzees roman *Duskland* (1974) dramatiserer det engelske sprogs kolonisering af fremmede steder igennem navngivning. Men romanens imperialistiske erobrere må desperat erfare, at det engelske sprog efterhånden viser sig ude af stand til at re-præsentere stedet og derved agere som koloniherrens værktøj og våben. Ørkenen begynder at overtage sproget, eller indtage sproget. Ligesom stedet penetrerer hovedpersonen igennem hans krop, hans næse, ører og øjne, penetrerer stedet hans sprog, indtager det, og det sprog, som var hans, sproget som voksede ud fra koloniherrens landskab og verdenserfaring, udspyer nu lugten fra dette sted, dets smag, og lyde, varme, farver, former, dets tidsrytme – ord som ”bush” eller ”buck” eller ”cow” er ikke de samme længere, udgår ikke længere fra England; de udgår fra Kalahariørkenen – de har forandret sig til andre ord, som den fjerne læser må indleve sig i. På den jyske hede hidkalder Steen Steensen Blicher ørkener, kalmukker, beduiner, arabere, skotske lairdere, sigøjnere, scirocco vinde, fjerne snebjerge, karavaner, nomader og buskmænd. Historiens diskursive overflade er pluralistisk, transkulturel og global som vore dages migrationslitteratur (se Moslund, 2010). Forestillingsevnen inviteres til at bevæge sig på kryds og tværs af alverdens steder, og den jyske hede forvandler sig til et globalt landskab – ligesom det danske sprog, der er et heterogent og hybridiseret sammensurium af ord fra andre steder og, i sine poetiske dybder, afdækker forhistorien om sprogenes vandring og forandringer fra sted til sted igennem årtusinder: det indoeuropæiske er ikke blot fysisk tilstede i Blichers landskab i form af sigøjnerne, det er indlejret i sprogets dybe poetik, som er nomadisk og planetarisk i sin rækkevidde. Men sproget bevæger sig op igennem lagene til en stedlig poetik, hvor det rejser sig igennem fortællerens og tekstens omsluttethed af heden. Læserens stedlige oplevelse og kropslige sansning forbliver således i hedens nærhed, og de globale stedsreferencer flimrer snart

fjernt og mindre intenst, fordi de fortælles fra dette sted (hvis ikke de direkte bruges til at fortælle netop dette sted frem for de steder, de i første omgang måtte påkalde). En topopoetisk læsning søger på den måde at stille sig lige der, hvorfra et værk begynder sin tilstedeværelse (se Heidegger, 1951: 152) – og øvrige aspekter af værket, som transkulturel bevægelse, sproglig migration, internationalisering, globalisering, læses dermed i højere grad ud fra det lokale sted, og ud fra hvordan enhver bevægelse og enhver forandring uundgåeligt formes af stedets former.

Topopoetik er en form for verdenslitteratur, hvor æstetik og poetik skubber sig op imellem alle de meningscentrerede diskursanalyser, og det er en form for verdenslitteratur, hvor bunden er vendt i vejret: i stedet for at litteraturen aflokaliseres for at kunne læses i et verdensperspektiv, læses verden ud fra stedernes verden - og hele den politiske debat om tekstens identitet bliver sekundær i bedste fald, da stedsperspektivet i litteratur ikke involverer nødvendigheden af nogen form for nationalitetstest eller kosmopolitanismeprøve (se også Hulme, 1994).

Referencer

Blicher, Steen Steensen. 1829. "Hosekræmmeren" og "Kjeltringliv" in *Steen Steensen Blicher. Hosekræmmeren og andre noveller*. København: Gyldendal (2006).

Casey, Edward. 2002. *Representing Place. Landscape Painting and Maps*. Minneapolis og London: University of Minnesota Press.

Gumbrecht, Hans Ulrich. 2004. *The Production of Presence. What Meaning Cannot Convey*. Stanford: Stanford University Press.

Gumbrecht, Hans Ulrich. 2009. "A Negative Anthropology of Globalization" in Madrid BBVA: 230-41.

Coetzee, J. M.. 1974. *Dusklands*. Sydafrika: Ravan Press Ltd.

- Deleuze, Gilles. 1993. *Essays Critical and Clinical*. Minneapolis: University of Minnesota Press (1997).
- Deleuze, Gilles og Félix Guattari. 1975. *Kafka. Toward a Minor Literature*. Minnesota: University of Minnesota Press (1986).
- Feldman, Jerome A.. 2006. *From Molecule to Metaphor. A Neural Theory of Language*. USA, Cambridge: MIT Press.
- Harris, Wilson. 1960. *Palace of the Peacock in The Guyana Quartet*. London: Faber and Faber (1985)
- Harris, Wilson. 1964. *Heartland*. Leeds: Peepal Tree (2009)
- Heidegger. 1935. *Kunstværkets oprindelse*. København: Gyldendal (1994)
- Heidegger, Martin. 1950. "Language" in *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper and Row (2001)
- Heidegger, Martin. 1951. "Building Dwelling Thinking" in *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper and Row (2001)
- Hulme, Peter. 1994. "The Place of *Wide Sargasso Sea*" in *Wasafiri*, 10/20: 5-11.
- Lakoff, George og Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago og London: The University of Chicago Press (2003)
- Machon, Josephine. 2009. *(Syn)aesthetics. Redefining Visceral Performance*. Basingstoke og New York: Palgrave Macmillan.
- Moslund, Sten. 2010. *Migration Literature and Hybridity. The Different Speeds of Transcultural Change*. Basingstoke og New York: Palgrave-Macmillan.
- Thrift, Nigel. 2006. "Space" in *Theory, Culture and Society* 23/2-3: 139-55.
- White, Patrick. 1957. *Voss*. London: Eyre & Spottiswoode.